

HET ENE ZEGGEN EN HET ANDERE BEDOELEN: EEN LAPSUS, VERDEKTE ONTKENNING OF STRUCTUREEL RACISME?

VOOR EEN GOED BEGRIP VAN HET RELAAS ACHTER DE RWANDESE GENOCIDE OP DE TUTSI'S

Propaganda kent verschillende gezichten en kan diverse vormen aannemen maar zorgt steevast voor vertwijfeling bij de modale burgers – *a fortiori* bij de jongeren – die niet of nauwelijks op de hoogte zijn van de feiten. Het relaas van de volkerenmoord op de Tutsi's in Rwanda kent ondertussen drie versies: die volgens de geschiedkundige bronnen, die volgens de inschatting van het heersende politieke regime (door de tegenstanders vaak omschreven als de zogenaamde 'officiële versie') en die vanuit het standpunt van de negationisten. Waar de 'officiële versie' de vorm heeft gekregen van een epos (zo ziet de permanente tentoonstelling in het Museum van het Parlementsgebouw in Kigali er ook uit), wordt ze ten gronde gevoed door historische bronnen (tentoongesteld in het Memoriaal van Gisozi). Dat kan een sterkte maar ook een zwakte zijn. Aan de ene kant is het hele epos over het FPR (*Front patriotique rwandais*) en zijn leider, president Paul Kagamé, wel degelijk gebaseerd op historisch onderzoek (sporen, processen, getuigenissen en archieven). Aan de andere kant wordt die historische waarheid echter beschouwd als 'steun aan het regime'. Zo effent ze de weg voor negationisten die elk afwijkend verhaal afdoen als een discours op bevel van de president.

Een soortgelijke verwarring heerst er op het vlak van antisemitisme, antizionisme en de ontkenning van de Shoah, weliswaar ook gevoed door spanningen veroorzaakt in het kader van het Israelisch-Palestijns conflict en de vaak onvolledige of zelfs partijdige media-aandacht errond. Het bestaan van de staat Israël louter terugbrengen tot de genocide is historisch fout (zelfs al maakt Israël van de Shoah zelf ook een verhaal dat zijn legitimiteit moet onderbouwen en dat minstens aan al zijn onderdanen

wordt opgelegd). De echte 'grondleggers', de eerste zionisten, dateren immers van ver voor de genocide. De co-existentie van hun afstammelingen (veelal leken, leden van de socialistische beweging Bund) en de overlevenden (onder wie heel wat gelovigen) blijft de jonge staat voor een identiteits- en tegelijk ook psychologisch vraagstuk stellen (want kan de bestaansreden van een staat blijvend gepaard gaan met het trauma als gevolg van het gruwelijke plan om alle leden ervan uit te roeien?).

Historische bronnen voeden de tentoonstelling in het Memoriaal van Gisozi.

Die 'zwarten' grijpen wel vaker naar de machette

In Rwanda is het voor iedereen duidelijk dat het FPR een einde maakte aan de genocide, maar ook dat het niet zonder bloedvergieten gebeurde. Oorlog blijft oorlog. De dood is altijd nabij. Er is sindsdien heel wat inkt over gevloeid. Zeker is dat de legitimiteit van de huidige Republiek Rwanda niet steunt op de overwinning van de Tutsi's op de Hutu's maar op de (gewaagde) poging alle Rwandezen weer met elkaar te verzoenen. Dat belet evenwel niet dat er ook gevoelens van frustratie, wraak en andere soorten vergeldingsdrang heersen, en dat er aanhoudend wordt geprobeerd de geschiedenis te herschrijven!

De volkerenmoord op de Tutsi's viel uiteraard moeilijk te verhullen. Tv-camera's filmde de gruwel dag na dag. De beelden werden de wereld ingestuurd met vage toelichtingen, vaak ongelukkig en verwarrend door de vele verschillende inschattingen. De realiteit van de gewelddaden die iedereen leerde kennen, leidde (en leidt nog steeds) tot negationistische beweringen (elke genocide gaat gepaard met een operatie om de sporen ervan uit te wissen) die op een andere manier dan de ontkenning van de Shoah worden beargumenteerd. Omdat het onmogelijk is de gevolgen van de genocide op de Tutsi's te verdoe-

zelen, berust dit ontkenningsproces veeleer op de keuze van het woordgebruik, door de betekenis van de bijbehorende omstandigheden te verdraaien. De westerse landen en hun media zijn daar waarschijnlijk ook medeplichtig aan. In bepaalde gevallen gebeurde dat deels ongewild, wat het niet minder verwerpelijk maakt, maar het was soms ook een bewuste strategie (zoals voor Frankrijk vandaag nog altijd het geval is). Het nieuws en vervolgens ook de geschiedenis deels herschrijven, wordt bevorderd door het samengaan van oorlog en genocide. Een oorlog kan de genocidaire activiteiten verhullen op heel wat verschillende manieren. De echte betekenis van het begrip 'genocide' dreigt dan op te gaan in het feitenrelaas over oorlogsmisdaden, moordpartijen en represailles of het niet ongebruikelijke scenario van volkswoede als reactie op ingrijpende gebeurtenissen. De aanslag op het vliegtuig van voormalig president Juvénal Habyarimana en de dodelijke propaganda verspreid door *Radio Télévision Libre des Mille Collines* zijn daar treffende voorbeelden van. Ze zijn om meer dan een reden significant. Ze laten zich handig gebruiken om er een tegendiscours van te maken om het genocidaire proces (dat nochtans al in 1959 begon!) en de effectieve (en helaas ook doel-

treffende) organisatie weg te moffelen. De uitroeiing van meer dan een miljoen mensen in een tijdspanne van een honderdtal dagen valt moeilijk te rijmen met een 'reactie', maar sluit wel aan bij de racistische, minachtende gevoelens die nog steeds leven in Europa. Die 'zwarten' grijpen immers wel vaker naar de machete en hebben de vervelende gewoonte regelmatig rituele moorden te plegen! Een dergelijk discours was destijds niet ongebruikelijk. Dat is het nu nog steeds niet.

Op die manier ontstonden er uitdrukkingen en termen die enkel maar tot doel hadden de historische realiteit te verbergen. In plaats van de genocide te erkennen, had men het over 'moordpartijen'. In plaats van het belangrijkste 'doelwit' van de volkerenmoord, de Tutsi's, te benoemen, had men het over de 'Rwandese genocide'. Meer beraden, gewiekste stemmen die ongetwijfeld beseften dat het geen zin had de genocide op de Tutsi's te ontkennen, plaatsten daar een - naar hun mening - andere 'genocide' tegenover, die op de Hutu's. Deze these van een 'dubbele genocide' werd meer in het bijzonder door de toenmalige president van Frankrijk, François Mitterand, verkondigd en vindt ook nu nog weerklank bij veel mensen. Zijn stelling luidde eenvoudig dat 'ie-

© Thierry De Win

dereen iedereen doodde'. Dergelijke betekeniswijzigingen kunnen bezwaarlijk het gevolg zijn van een gewone 'lapsus'.

Echter, zonder de juiste historische achtergrond (tot in de periode van de kolonisatie) en zonder het gepaste onderricht over communicatiestrategieën, zou je voor minder in de war raken. Al helemaal omdat er in Europa, net als in de VS en Canada, nog tal van genocidairs volkomen ongestraft leven en soms zelfs naar belang-

rijke posten dingen, onder hun echte identiteit of onder een schuilnaam. Hun nakomelingen worden er maar al te vaak toe verleid de negationistische stellingen die binnen hun kringen circuleren, te herhalen. En dan hebben we het nog niet over de bibliotheken die uitpuilen van werken die dezelfde strekking in alle openheid of tussen de lijnen verkondigen.

Onderwijs en opvoeding kunnen zeker een krachtig tegengif vor-

De volkerenmoord viel moeilijk te verhullen, TV-camera's filmden de gruwel dag na dag.

men tegen deze misstanden. Belangrijke voorwaarde is wel dat ze nauwkeurig en met een goede historische kennis van de feiten worden uitgedragen, wetende dat elk semiotisch systeem inherent kwetsbaar is. Geschiedenis en taal (in dit geval Frans) moeten daarbij hand in hand gaan! De lessen geschiedenis moeten de feiten weergeven, afgetoetst aan documenten en getuigenissen, met een grondige analyse van de betrouwbaarheid en de relevantie. Het taalonderricht moet tijdens de onderdelen retoriek en media, dieper ingaan op argumentatietechnieken en die ontleiden. Daarbij moet met name worden benadrukt hoe belangrijk het is elke wijziging in het discours tijdig te detecteren, want de conventionele ondertoon van een discours biedt helaas weinig zekerheid. Niet alle woorden hebben dezelfde lading. Het moge duidelijk zijn dat begrippen als moordpartijen, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid of genocide geen synoniemen zijn (zelfs al is er voor de slachtoffers geen verschil in de omvang van het lijden).

Voorbeelden daarvan vinden we in de studie van Emmanuel Freson (1). Die belichtte in 2006 de aftastende houding van de Belgische media (de kranten *Le Soir* en *La Libre Belgique*, alsook het week-

© Thierry De Win

blad *Le Vif/L'Express*) bij de feitelijke weergave van de crisis. Hoe moesten ze de gruwelijke gebeurtenissen die live via de tv-kanalen aan het publiek vertoond werden, uitleggen, bevatten en vooral benoemen? Alle bestudeerde media toonden zich aarzelend en terughoudend. Ze namen veeleer het nieuws van de dag over. Van een uitputtende analyse met een duidelijke en objectieve uitleg, onderbouwd met een kennis van de historische achtergrond betreffende de rivaliserende partijen was geen sprake. Op basis van wat er wel te lezen viel, kon men zich geen nauwkeurig, volledig relevant beeld vormen van het drama dat zich aan het afspelen was. Het werd ook niet meteen als een genocide omschreven ('La Libre Belgique' gebruikte die term pas voor het eerst op 13 april in een artikel van

Jean-Paul Duchâteau). Het was bovendien verre van duidelijk wat de rol van het FPR was en nog zou zijn (Colette Braeckman zou als eerste naar het FPR verwijzen als de partij die de oplossing voor het conflict en voor de toekomst van Rwanda in handen had).

De journalistieke benadering (niet allemaal deskundigen over Rwanda of het Midden-Afrikaanse Grote Merengebied) wordt beïnvloed door de redactionele lijn van de diverse, concurrerende instanties van de media, die deze journalisten tewerkstellen en daarnaast ook door het beleid van de Belgische overheid en met name haar capaciteit om de gevolgen van de kolonisatie en dekolonisatie op zich te nemen. Daarnaast is er ook nog de invloedrijke rol van de koninklijke familie en er zijn de belangen van

Begrippen als moordpartijen, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide zijn geen synoniemen.

de katholieke kerk in deze regio. Het relaas van een gebeurtenis van deze aard moet door heel wat 'filters' voor het een min of meer adequate vorm aanneemt, in verhouding tot de omvang van de verschillende onderstromen waar het door moet en het in meer of mindere mate toelaten. Voor Europa is Rwanda een ver en tegelijk nabij land omwille van de gemeenschappelijke geschiedenis. Ook 25 jaar na de genocide lokt Rwanda nog tegenstrijdige reacties uit, al helemaal omdat de meeste protagonisten uit die tijd, met name diegenen die van dichtbij of ver betrokken waren bij de volkerenmoord, nog in leven zijn en hun slaap of rust niet verstoord willen zien door pijnlijke herinneringen. Die blijven ze dan ook ontkennen. ■

Thierry De Win
 Franstalige pedagogische
 commissie van vzw Auschwitz in
 Gedachtenis
 Vertaald uit het Frans
 door Rudy Trullemans

(1) E. Freson, *Le génocide au Rwanda et la presse francophone belge de référence : rencontre d'un pays meurtri avec un média tâtonnant*, *Recherches en communication*, nr. 25, UCL, 2006.

Naam en voornaam

Klas / Les

Cursus: een interdisciplinair project met lessen geschiedenis, aardrijkskunde en sociale vorming, godsdienst of moraal of nog burgerschap.

Vereist aantal lessen: minstens vier sessies van twee uur voor het interdisciplinaire project

Te voorzien en voorafgaand te organiseren:

De verhalenkoffer van RCN Justice & Démocratie (bevat 2 reeksen: levensverhalen van verzetsmensen en levensverhalen van daders):

<http://www.rcn-ong.be/-Educatieve-koffer-Als-het-ginder-is-is-het-hier-geengageerde-levensverhalen-?lang=en>

Deze koffer is gratis en leerkrachten kunnen ook een gratis workshop boeken. De koffers bevatten getuigenissen over de genocide in Rwanda.

Via RCN kan je een getuige uitnodigen in je klas: <http://rcn-ong.be/-Extra-aanbod-getuigen-in-de-klas-?lang=en>

Tijdens het project:

Leerkrachten kunnen met dit filmpje van RCN een klasgesprek op gang trekken rond het herdenken van internationale misdaden en het begrijpen van de mechanismen achter collectief geweld: <http://rcn-ong.be/-Herinneringseducatie-en-wereldburgerschap-rond-hedendaags-massageweld-?lang=en>

Kaarten en geopolitieke documenten over Rwanda en de regio voorleggen.

De leerlingen, opgedeeld in groepjes, vragen bijkomende opzoekingen te doen naar genocide en de betekenis van het begrip, naar de twee eerste republieken, het FPR, Paul Kagamé, de Belgische Blauwhelmen die in Kigali vermoord werden, Opération Turquoise enz. Op basis daarvan kan dan dieper worden ingegaan op de moeilijkheid om de genocide op de Tutsi's en de gevolgen ervan uitgelegd te krijgen, in het licht van de gezichtspunten die tijdens de vier lessen werden verkend (een stand van zaken van de kwestie voorstellen, gevolg door argumenten, schriftelijk op te stellen en mondeling voor te stellen).

Je kan ook met *graphic novels* aan de slag te gaan:

<https://www.kazernedossin.eu/NL/Onderwijs-vorming/Secundair-onderwijs/Lesmateriaal/Lesplatform-Holocaust-Strips> (hier vind je een aanzet voor titels)

Na het project:

Een debat houden over het latente of klaarblijkelijke racisme dat vandaag nog steeds bestaat ten opzichte van de Afrikaanse bevolking.

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijks uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be